

A Sardenya, en canvi fou molt antic i degué haver estat vigorós, car avui *tudare* hi vol dir 'tapar el foc amb cendra: apagant-lo, per tant'; i hi pot arribar a significar 'matar': en tot cas, localment, pren el sentit de 'enterrar', amb el qual ja apareix en el logudorès dels Ss. XII-XIII, Condaghes de Trullas i de Bonàrcado (MLWagner, *VRom.* v, 156-7; *D. Et. Sdo.*, s. v.).

L'explicació semàntica de l'etimologia TUTARE ha ocupat la ciència romanística des de les seves albes: ja se'n va ocupar detingudament Diez (*Wb.*, 334) amb la seva primerenca intuïció, però de cap manera no es pot dir que vagi fer passos decisius ni segurs: comptava amb tan poca i tèrbola informació en aquell temps. El treball bàsic, magistral, lluminós, decisiu, és l'estudi de Jud, en *RLiR* I, 1925, 192-236 (esp. p. 217), que marcà època, encara que hom sovint s'abstingui de citar-lo (ai, ningú no és profeta en la seva terra! — ni en els països que més estima); fonamental no sols en aquesta qüestió, sinó en el problema solidari de l'it. *spegnere* EXSTING(U)ERE.

Fou el meu mestre que demostrà com, en la història del mot, més que TUTARE (IGNEM o FOCUM) fou cabdal la importància de TUTARE FAMEM, SITIM, IRAM (cf. Boccaccio, supra) etc. De 'protegir' s'anava passant a 'calmar, apaivagar', i mentre això, es produïa el verb EXSTING(U)ERE (confós amb *destenyir* EX-TINGERE) queia en decadència a la major part de la Romània (a Itàlia disfressant-se en *spegnere*, pròpiament 'despintar'): cosa que obligava a ampliar i reforçar l'ús vulgar de PACARE (FAMEM etc.), que també passava a PACARE DEBITUM, AP-PACARE (FOCUM > cat. PAGAR i APAGAR); i, d'altra banda a reforçar i ampliar igualment TUTARE, introduint-lo també a la idea d'apagar i d'aturar, 'malmetre'; i, últimament, 'matar'.

És probable que ahora hi hagués quelcom de bo en la idea anterio. la del temps de Diez: que és passés de 'posar damunt del foc una capa de cendra, per guardar el caliu', ço que ocasionalment conduïa a 'apagar-lo': com mostren els fets sards aportats per Wagner. Els dos corrents confluirien, però l'altre fou el de més força.

Tampoc no hem d'oblidar que el corrent del canvi és en totes dues direccions: 'apagar' ⇌ ⇌ 'matar', gascó i pallarès *amortar* 'apagar'; en les *VidesR* *aucir* tradueix (*candeam*) *exstinguere* (f° 103v2 etc.). Sovint, el fet mateix que els canvis semàntics són una via de dues direccions, és el que fa possible que un canvi semàntic es posi en marxa; si bé l'existència d'altres mòbils farà que triomfi en un sentit determinat; entre els dos possibles.

DERIV.: *Atuda* (supra). *Tudelis*; *tuderris*; *tudes*.

El ll. TUTARI era freqüentatiu de *tuèri*, participi *tutus*, 'protegir, defensar', del qual derivaven *tutela* 'protecció', *tutor* etc., d'on els nostres cultismes *tutela*, *tutor*, i derivats, dels quals ja s'ha tractat suficientment a l'article INTUÏCIONS.

Ací suplementarem una mica aquella informació. *Tutela* en els *Costums de Tortosa*: «No és tenguda de respondre a nuyl hom qui, per raó d'aquella *tutela* o cura, se clam d'eyl»; «tres *tuteles* són: la primera és

testamentària, la segona és legítima, la tersa és dativa», ms. original de 1272 (=Ol., pp. 289, 256). «L'Escrivà --- deu fer les cartes de les *tudories* --- e sien en pública forma, ab lo nom del Veguer --- e'l nom del *tudor* o del curador, e dels pubils o adults», *CostTort.* (Ol., 34). Ja en Lluïll: «d'home avar no faces *tudors*», *Proverbis de Ramon*, 310.

Busa-N., a. 1507, registra encara *studor*: de menor edat i «*tudoria*: tutela», però el *Voc. Cat.-Al.* de 1502 ja prefereix *tutor* (lín. 434). De *tutelar* adj. la primera data sembla ser la proclama del general napoleònida Augereau: «Catalans --- Napoleó el Gran vos allarga los seus brassos *tutelars*» (*Brusi*, 19-III-1810).

Degué haver-hi un descendent català hereditari de TÛTÛRIUM, neutre de l'adj. *tutorius* 'protectiu, assignat a tutela i protecció', que donà l'arcaisme local cerdà *+tudó(r)* m. 'devesa': PRATUM TÛTÛRIUM 'prada a protegir, que es protegeix' (sentit passiu del sufix com en *venidor*, *casador* etc.). Pau Vila en dóna una cita datada a Ur l'any 1265 (*La Cerdanya*, 151); i potser es refereix al mateix un *Tudor* antic citat per Alart, i reportat per Brousse com a nom d'un «*pré commun*» a Ix, vora del Segre (*La Cerd. Fr.*, 235). Jo vaig registrar *El Tudó* partida de prats a Saneja; *Pas del Tudó* al N. del castell de Llívia (1935); id. pla de prats a Ensenisma, entre Llívia i Angostrina, *El Tudó*, prat a Palau; *El Tudó de Puigmatí*, turó damunt Sta. Llocaia, i *Prat dels Tudós* a Querol (cap al Cap de l'Home), 1959.

Sembla que amb això es relaciona un *+Tuell* que anotava com a partida de prats en el terme de Brangolí, i que l'informant d'Angostrina i Llívia m'explicà com «pilotets de pedres que fan els pastors per marcar i defensar alguna partió pastoral» (*quitlló* en altres pobles) i *tuellar* 'marcar amb tuells' (1959); potser *tou vell* 'cavitat vella?', però no hi veig raó semàntica, ni enllaç morfològic amb BOGA; potser un terme foral del nominatiu *tuitio* 'protecció', amb tractament mig-savi **tuei* (com *servitium* > *servei*), i ultracorrecció *i* > *-l* de *vell/vei*.

Tudela. No hi ha tal puig d'aquest nom en el Gironès (hi havia estat, establert per Pere el Gran, des d'on les mòbils columnes catalanes bloquejaven els assetjants franco-vaticans de Girona, 1288, veg. Desclot); nom llatí, més que romà, pagà, de la deessa protectora TÛTĒLA.

¹ En Dante trobem algun cop *attuiare*, que no és ben clar que vingui del mateix mot: car no semblen haver-lo usat més que ell (un parell de vegades) — i el seu imitador Frezzi —, per 'ofuscar' o 'confondre': *attuiare l'intelletto*, *Purg.* xxxiii, 48, o *gli occhi*. És possible que sigui un dels casos (no rats) en què l'Alighieri va manllevar formes dialectals de l'Alta Itàlia, on la -t- intervocàlica de TUTARE queia dialectalment (cf. el venec. local *tuar* 'esgotar', *REW*, 9018). El modern *attuire* 'calmar' podria resultar llavors d'un compromís entre *attuire* i l'*attuiare* dantesco, potser més que en la forma que he reportat a *ATUIR*, on ja ha quedat establert que aquest mot nostre té ben poc o gens a veure amb això.